

правозахисних ініціатив не набули поширення через опір з боку владних структур, сам факт підняття зазначеної проблеми в ранг міжнародної, багатогранна діяльність у цьому напрямку дає змогу стверджувати, що українська інакомисляча інтелігенція перейшла в своєму опорі тоталітарній державі на якісно новий рівень. Подальша еволюція поглядів правозахисників підтвердилася виникненням політичного напрямку в Гельсінському русі [3, с.21].

Політичний характер українського Гельсінського руху витікав як із зовнішньої, так і внутрішньо-політичної ситуації, нагальної потреби боротьби з тоталітарною системою, був обумовлений існуванням глибоких демократичних традицій в історії суспільно-політичної думки України другої половини ХХ ст. Відхід Радянського Союзу від політики конфронтації із Заходом, активний розвиток Європейського демократичного процесу, в якому проблема прав людини займала провідне місце, були суб'єктивними причинами переходу правозахисників до політичної діяльності. Причини виникнення політичного напрямку Гельсінського руху мали й об'єктивний характер, зумовлений кардинальними змінами в суспільно-політичному житті радянської держави наприкінці 1980-х років, загальним послабленням державної влади, розвитком національного вектора в СРСР (Кавказ, Прибалтика та інші регіони). Важливу роль відігравала й підтримка західними структурами на державному рівні політики реформ у Радянському Союзі в зазначений період. Існуюча на той час у країні ситуація вимагала від демократичних сил, у діяльності яких активну участь брали правозахисники, розв'язання багатьох суспільно-політичних питань, вирішити які було можливо лише за умов приходу до влади [3, с.21-22].

Отже, в 1970 – 1980-х рр.в Україні як один із напрямів дисидентства активізується та поширюється правозахисний рух, відображенням якого стала діяльність Української Гельсінської групи. Значення правозахисного руху полягало у виробленні системи громадянських цінностей (свобода особи, права людини, незалежність і активність), розмежуванні офіційного й приватного життя, формуванні передумов до становлення демократичного суспільства, появи такого феномена, як суспільна думка.

Література:

1. Бажан О. Дисидентство в УРСР: спроба дефініції / О. Бажан // Магістеріум. – 2001. – №8. – С. 27 – 31.
2. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956 – 1987) / Б.Захаров. – Харків, 2003. – 157 с.
3. Кривдіна І. Б. Гельсінський рух і його вплив на національно-політичні процеси в Україні (1976 – початок 90-х років): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. і. н: спец. 07.00.01 «Історія України» / Інна Борисівна Кривдіна; Одеський національний політехнічний ун-т ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 2001.– 25 с.
4. Литвин Ю. Правозахисний рух в Україні: його засади та перспективи / Ю. Литвин // Сучасність. – 1979. – №10. – С.98 – 104.
5. Українська Гельсінська Група. 1978–1982: Документи і матеріали / Упоряд., передм. Осипа Зінкевича. — Торонто-Балтимор: Смолоскип, 1983.– 998 с.

Ященко І.

(наук. кер. – доц. Лобач К.В.)

студентка III курсу історичного факультету

Полтавського національного педагогічного університету

імені В. Г. Короленка

Статус Уповноваженого Верховної Ради з прав людини

Найбільш актуальним та складним в політико-правовому аспекті визнають питання охорони прав та основних свобод людини. Серед багатьох демократичних засобів їх захисту

виокремлюють службу омбудсмена, яка є неформальною, деполітизованою, субсидіарною системою правозахисту до вже існуючих систем.

Обудсмен (або омбудсман), в перекладі зі шведської мови –уповноважена особа, парламентський комісар з прав людини. Даний інститут виник у Швеції для врегулювання взаємовідносин короля й парламенту та здійснення незалежного контролю за судами та адміністрацією [3] .

Створений в Україні на конституційному рівні в 1996 р., інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини правову регламентацію своєї діяльності фактично отримав лише через рік – у Законі України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” від 23 грудня 1997р. (в дії з 1998р.). Таким чином, відбувся факт запровадження української моделі омбудсмена, що стало новацією в українській правозахисній системі та елементом єднання з позитивним досвідом європейських країн. Юридично закон встановив, що основними рисами українського інституту омбудсмена є –неформальність, доступність, деполітизованість, неупередженість, адже створена на основі світового досвіду та класичної скандинавської моделі “сильна” модель українського захисника прав людини характеризується високим конституційним статусом, незалежністю, запровадженням єдиної моделі на національному рівні, широкою юрисдикцією, значними повноваженнями щодо проведення проваджень та перевірок, правом ініціювати обов’язкові для розгляду подання, можливістю безпосереднього звернення до нього широких верств населення, гнучкістю та неформальністю процедури, свободою дій [1].

Омбудсменом може бути призначений громадянин України, не молодший 40 років, який володіє високими моральними якостями, має досвід правозахисної діяльності. Омбудсмен повинен володіти державною мовою і протягом п’яти останніх років проживати в Україні. Він не може працювати в органах державної влади і місцевого самоврядування та будь-яких підприємствах і організаціях, бути депутатом будь-якого рівня, не може і належати до якоїсь партії. Він може поєднувати свою роботу тільки з викладацькою, науковою та творчою діяльністю.

Омбудсмен обирається парламентом на п’ять років за пропозицією Голови ВС або групи депутатів у кількості не менше однієї чверті від конституційного складу ВР і для обрання необхідно набрати більше половини голосів від конституційного складу ВР.

Омбудсмен здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини у сфері відносин між громадянами України, особами без громадянства, іноземцями та органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами. Він розглядає звернення вищезазначених осіб згідно з Законом "Про звернення громадян" (причому звернення подаються протягом року після виявлення порушення прав і свобод людини), звернення депутатів ВР і може розглядати справи про порушення прав людини за особистою ініціативою. Дуже істотно те, що омбудсмен не розглядає тих звернень, які розглядаються судами і зупиняє вже розпочатий розгляд, якщо заінтересована особа подала позов, заяву або скаргу до суду [1] .

Отримавши звернення, омбудсмен відкриває провадження у справі про порушення прав і свобод, направляє звернення за належністю в орган, до компетенції якого належить розгляд справи, та контролює розгляд цього звернення, робить роз’яснення з обігу, відмовляє в розгляді звернення. За результатами розгляду звернення омбудсмен направляє конституційне подання до Конституційного Суду для вирішення питання про конституційність того чи іншого правового акту. У місячний строк після одержання подання виявлені порушення прав і свобод людини повинні бути усунені. Проте в законі не містяться положення про відповідальність за невиконання заходів, зазначених у поданні омбудсмана.

За існування незалежної України на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було обрано у 1998 році Ніну Іванівну Карпачову, а у 2012 Лутковську Валерію Володимирівну.

Парламентарна система Уповноваженого в Україні характеризується значними повноваженнями. Згідно зі ст. 13 закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”, Уповноважений має право:

1. невідкладного прийому Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем’єр-міністром України, головами Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, Генеральним прокурором України, керівниками інших державних органів, органів місцевого самоврядування, об’єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовими та службовими особами;

2. бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, колегії прокуратури України та інших колегіальних органів;

3. звертатися до Конституційного Суду України з поданням: про відповідність Конституції України, законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина; про офіційне тлумачення Конституції України та законів України;

4. вносити в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина;

5. безперешкодно відвідувати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, бути присутнім на їх засіданнях;

6. на ознайомлення з документами, у тому числі тими, що містять інформацію з обмеженим доступом, та отримання їх копій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об’єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, органах прокуратури, включаючи справи, які знаходяться в судах. Доступ до інформації з обмеженим доступом здійснюється в порядку, встановленому законом;

7. вимагати від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків;

8. запрошувати посадових і службових осіб, громадян України, іноземців та осіб без громадянства для отримання від них усних або письмових пояснень щодо обставин, які перевіряються по справі;

9. відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету відвідування такі місця: місця, в яких особи примусово тримаються за судовим рішенням або рішенням адміністративного органу відповідно до закону, в тому числі ізолятори тимчасового тримання, кімнати для затриманих та доставлених чергових частин органів внутрішніх справ, пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, кімнати для перебування тимчасово затриманих військовослужбовців, слідчі ізолятори, арештні доми, кримінально-виконавчі установи, приймальники-розподільники для дітей, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації, центри медико-соціальної реабілітації дітей, спеціальні виховні установи, військові частини, гауптвахти, дисциплінарні батальйони, спеціальні приймальники для тримання осіб, підданих адміністративному арешту, міські, районні управління та відділи, лінійні управління, відділи, відділення, пункти органів внутрішніх справ, спеціалізовані автомобілі (у тому числі спеціалізовані автомобілі з конвоєм), приміщення (кімнати) для тримання підсудних (засуджених) у судах, заклади примусового лікування; психіатричні заклади; пункти тимчасового розміщення біженців; приміщення для транзитних пасажирів у пунктах пропуску через державний кордон; будинки дитини, дитячі будинки-інтернати, притулки для дітей, дитячі будинки, загальноосвітні школи-інтернати для

дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціальної реабілітації дітей-інвалідів, психологічної реабілітації дітей; психоневрологічні інтернати; геріатричні пансіонати, будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів; пансіонати для ветеранів війни і праці; соціально-реабілітаційні центри. Наведений перелік не є вичерпним;

10. опитувати осіб, які перебувають у місцях, зазначених у пункті 9 цієї статті, та отримувати інформацію стосовно поводження з цими особами і умов їх тримання;

11. бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим;

12. звертатися до суду із заявою про захист прав і свобод людини і громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, а також особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом;

13. направляти у відповідні органи акти реагування Уповноваженого у разі виявлення порушень прав і свобод людини і громадянина для вжиття цими органами заходів;

14. перевіряти стан дотримання встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами, в тому числі тими, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, вносити в установленому порядку пропозиції щодо поліпшення діяльності таких органів у цій сфері;

15. здійснювати контроль за забезпеченням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Уповноважений користується правом недоторканності на весь час своїх

повноважень. Він не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення.

Всі структури, до яких звертається омбудсмен, зобов'язані співпрацювати з ним і надавати йому необхідну допомогу, зокрема, забезпечувати доступ до матеріалів і документів та надавати інформацію і давати роз'яснення щодо фактичної і правової підстави своїх дій та рішень. Втручання органів державної влади і місцевого самоврядування в діяльність омбудсмена заборонено, він також не зобов'язаний давати пояснення по суті справ, які закінчені або перебувають у його провадженні [2].

Омбудсмен представляє ВС щорічну доповідь про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Доповідь повинна містити посилання на випадки порушень прав і свобод та опис заходів, які приймав омбудсмен, результати перевірок, що здійснювалися протягом року і рекомендації, спрямовані на поліпшення стану забезпечення прав і свобод людини.

Для забезпечення діяльності омбудсмена створюється секретаріат. Для консультаційної підтримки може бути створено також консультативна рада, до якої входять особи, що мають досвід роботи в галузі захисту прав і свобод людини. Уповноважений має право призначати своїх представників, які будуть діяти на підставі Положення про представників, яке затверджується омбудсменом. Омбудсмен сам приймає рішення про структуру та кількість працівників секретаріату та кількість представників, виходячи з коштів, виділених ВС на його діяльність. Фінансування проводиться з держбюджету [4].

Правове регулювання діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини ще не закінчено остаточно, оскільки залишаються відкритими до розгляду ряд проблемних питань: розширення функціонального поля діяльності уповноваженого, зокрема у цивільному й кримінальному процесі; посилення його ролі у системі органів державної влади; визначення компетенції та конституційно-правового статусу представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Література:

1. Постанова № 557 Про Уповноваженого у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини від 23.04.1998.
2. Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.97 р. № 776/97 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 20. – Ст. 99.
3. Юридична енциклопедія. Т-3. – К., 2001. – С. 265.
4. Косілова О. Інститут омбудсмена в механізмі правового захисту прав і свобод особи — світовий досвід та Україна [Електронний ресурс] / О. Косілова. — Режим доступу: <http://www.legalactivity.com.ua>.

Алексєєнко А.

(наук. кер. – доц. Пивоварська К. Б.)

студентка V курсу історичного факультету

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Правозахисна діяльність Генріха Алтуняна

Політичні обставини на міжнародній арені змусили Радянський Союз підписати Гельсінські угоди. Прикінцевий акт стосувався, зокрема, прав людини в межах Загальної декларації прав людини ООН від 10 грудня 1948 року. Прикінцевим актом передбачалося, що виявлення фактів переслідування людей за переконання віднині викликатиме юридично обгрунтовані претензії інших сторін і більше не буде трактуватися як втручання у внутрішні справи країни. Його підписання означало, що відкриваються юридичні можливості легально і цілком законно боротися з порушенням прав людини, опираючись на внутрішнє і міжнародне право. Звичайно, підписуючи Гельсінкський акт, радянське керівництво зовсім не збиралося його дотримуватися. Політичні обставини змушували тоталітарний радянський режим лише грати на міжнародній арені роль демократичного.

В таких умовах в Радянському Союзі розгортається активний правозахисний рух, учасники якого почали вимагати визнання прав людини державою, тобто їх узаконення та дотримання конституційних прав (свободи слова, друку, демонстрацій та ін.). Правозахисники прагнули примусити державу дотримуватися її власних законів та підписаних нею міжнародних правових актів.

Одним з яскравих представників правозахисного руху, який поступово відійшов від догматичного розуміння радянської дійсності та перейшов до лав борців за права людини та демократизацію суспільства, був Генріх Алтунян.

Генріх Ованесович Алтунян народився 24 листопада 1933 року в Тбілісі. Батько Генріха був кадровим військовим і у 1944 році сім'я переїздить до Харкова. Генріх вступає до Харківського вищого військового авіаінженерного училища. Після закінчення працював по спеціальності 4 роки у Київській області. Потім повернувся до Харкова та викладав у авіаінженерному училищі [4; с. 46]. З 1956 по 1968 роки був членом КПРС. У 1964 році на партійних зборах кафедри відкрито заявив свою недовіру новому керівництву КПРС, вказавши на недемократичні методи усунення М.Хрущова. З цього часу через свої демократичні погляди стає небажаним у лавах парторганізації. Сам же він поступово відходить від догматичного розуміння радянської дійсності.

Будучи парторгом кафедри, маючи звання майора і готуючись до захисту кандидатської дисертації, Генріх Ованесович знайомиться з такими відомими правозахисниками як Петро Якір, Петро Григоренко, Леонід Плющ, Олексій Костерін. У 1968 році його виключають із партії та звільняють із війська. Незважаючи на репресії, Генріх Алтунян продовжує брати активну участь у русі за демократизацію суспільства. Домагаючись поновлення в партії, Алтунян подавав апеляції до всіх інстанцій, доки не дійшов до ЦК КПРС. Комісія партійного контролю його апеляцію відхилила [2].